Radokuu
26. päiv
2008
Nummõr
5 (149)
Leht mass erälde
ostõn 5 kruuni

UMA LEHT

VÕROMAA RAHVA UMAN KEELEN LEHT

Kõivu Madis: pääasi, et inemise kõnõlõsi!

Kae lk 2

Vabahussõda võrokõisi mälehtüisin

Kae lk 3

Ruitlanõ ähvärdäs pudõlilahkjit

Kae lk 4

Võro tiatriateljee sai avvuhinna

Eesti tiatrikriitikide ühendüs anď timahavadsõ «hää tiatri preemiä» Võro tiatriateljeele.

Tiatrikriitigu kiti Võro tiatriateljee tegemiisi man tuud, et tetäs hääd tiatrit ja tegejis omma nii ammõdi poolõst näütlejä ku nuu, kinkale näütlemine om hobi.

Tiatrikriitigu kiti ka tiatriateljee lavastuisi võrokeelisüst ja meelisüst ja tuud, et tükke om hää kaia nii paigapäälitsil inemiisil ku küläliisil.

Tiatriateljee juht Tubina Taago. UL

Avvuhinnas sai tiatriateljee Nahkuri Ave maali.

Mehe, tulkõ tõsõlõ laulupääväle!

Pühäpäävä, 2. urbõkuu pääväl kell 11–15 tulõ Võrol Kandlõ kultuurimajan tõnõ miihilaulupäiv vai tõisi sõnnoga «Uma pido» miihikoori tõnõ laulupruuv. Laulma oodõtas ka vahtsit miihi nii maalt ku liinast.

Lauluproovin opitas selges miihikuurõ laulu ja miihi osa ütiskuurõ laulõn.

Kiä taht «Uma pido» miihikuuri mano tulla, a tiiä-i, määnest hellü tä laul, om oodõt paiga pääle puul tunni varramba.

Edimädsele miihilaulupääväle seo kuu 10. pääväl tulĺ kokko inämb ku 70 miist, tõisi siän sepp Reemanni Piitre, Põlva maavanõmb Sibula Priit, rahandusministri Padari Ivari, laulumiis Tamra Kait ja tõisi tunnõtuid miihi. «Uma pido» kuurõ üldjuhi Otsari Silja sõnno perrä olĺ edimädse laulupäävä tullõm väega hää.

Laulupruuvi tulõki kotsilõ saa küssü teedüst Ojari Triinu käest tel 5332 2153 vai triinu.ojar@wi.werro.ee.

Mehe edimädsel laulupääväl.

Nätäl aigu kirota «Mino Võromaalõ»!

Võro instituut uut nikani ku 3. paastukuu pääväni (03.03.2008) juttõ ja luulõtuisi 21. latsi ja nuuri võrokiilside kirätöie võistlusõlõ «Mino Võromaa».

Kirotamisõs omma sändse teema: 1.–5. klass: «Mu vanavanõmbaq ja näide elo (kombõq, süük, uskmisõq jne)», «Mu hindä vällämõtõld muinasjutt», «Mu lemmikkotus», «Võromaa märgiq», «Naĺalaul», «Täämbädse päävä regilaul», «Tondiq, pininukiq ja tõsõq».

6.–9. klass: «Mu vanavanõmbaq ja näide elo (kombõq, süük, uskmisõq jne)», «Võro kultuuri aabits», «Mu hindä vällämõtõld muinasjutt», «Mu lemmikkotus», «Võromaa märgiq», «Naĺalaul», «Täämbädse päävä regilaul», «Tundmaldaq eläjäq Võromaa mõtsun».

10.–12. klass: «Mu vanavanõmbaq ja näide elo», «Võro kultuuri aabits», «Võro kirändüse lätteq», «Võromaa märgiq», «Ma taha ilosalt Võromaalt är».

Kirätükü tulõ saata Võro instituuti nii paprõ pääl (Tartu 48, 65609 Võro) ku meiliga kadri.laube@wi.werro.ee. Üts osavõtja või saata võistlusõlõ mitte inämb ku kolm tüüd.

Lähembält saa võistlusõ kotsilõ küssü 782 8753, 51 17348 (Laube Kadri).

Kaika suvõülikuul tulõ Kaikal

Kaika suvõülikuul tulõ timahava 8.–10. põimukuu pääväl (8.–10.08.) Karula kihlkunnan Kaikal, anni teedä suvõülikooli kõrraldaja.

Suvõülikuuli peetäs joba 20. kõrda. Ka edimäne Kaika suvõülikuul peeti Kaikal, kost om peri ka ettevõtmisõ nimi.

Suvõülikooli kõrraldasõ seokõrd Kaika kandi inemise Võro seldsi abiga. Plaanin omma loengu, latsikoolitus, huvisõidu jne. Täpsembäle andas teedä edespiten.

UL

«Uma pido» kodoleht Internetin

Määne piäsi võrokõisi edimäne laulupido «Uma pido» tulõma, kiä laulma nakkasõ ja määne om edimäne kava, tuud saa kaia vahtsõ kodolehe päält

www.umapido.ee

«Uma pido» tulõ 31. lehekuu pääväl (31.05) Võrol Kubija laululava pääl.

UMA PIDO

Vana Võromaa sildi pandas vällä

HARJU ÜLLE
ylle@umaleht.ee

Lehekuun pandas suurõmbidõ teie pääle vällä vana Võromaa piirisildi, otsusti vana Võromaa valla ja Võro selts VKKF. Sildi omma pruuni värmi, pääle om kirotõt «Vana Võromaa».

«Et vana Võromaa piiri ja ka kihlkunnapiiri võisi är märki, tuust om kõnõldu ju vähämbält kümme aastat,» seletäs ettevõtmisõ üts vidäjä, Võro seldsi juhatusõ liigõ Kama Kaido. «Ku mulgi minevä sügüse Mulgimaa sildi vällä panni, sis naksi häpe. Et mulkel omma sildi, setodõl omma, a vaihõpääl om sääne tühi kotus, kon umma aoluku ja kultuuriruumi tähtsäs ei peetä.»

Kama kõnõlõs, et sõs sai asi ette võetus: kaeti är, määndside teie pääle ja ku palĺo silte vaia lääsi. Egä külätii pääle silti panda-i, a suurõmbidõ teie pääle külh, kokko 25 silti.

Inne «Umma pito» (31.05) piässi sildi üllen olõma. Ütskõik kost puult külälise pidolõ sõitva, om näil hää nätä, kost võro keele kõnõlõjidõ maa pääle nakkas.

Silte pidolinõ vallategemine tulõ 13. piimäkuu pääväl (13.06) Võro-Tarto tii pääl Savõrna lähiksel, tulla om lubanu ka president Toomas Hendrik Ilves.

15 valda puult, kats vasta

«Silte välläpandminõ pututas nellä maakunda – Valga, Võru, Põlva ja Tartu – ja 17 valda,» seletäs Kama Kaido.

Tä üteĺ, et ettevõtminõ kuunkõlastõdi tiidevalitsusõ ja suurõtiammõtiga ja kõnõldi läbi näide valduga, kink maa pääle sildi tulõva.

«17 vallast es saa mi õnnõ Põlva ja Kõllõstõ vallaga kaubalõ. Tõsõ, Tarto maakunna Meeksi vallast kooni Valga maakunna Taheva ja Karula vallani omma aśaga peri, ütsjagu valdu ja tiidevalitsus tugõva ettevõtmist ka rahaga.»

«Kõgõpäält arvsimi, et või tulla segähüst: Tarto puult tullõn tulõ kõgõpäält Põlvamaa silt ja sis varsti seo Võromaa uma, a et sildi saava pruuni värvi, mis näütäse kultuuriväärtüst, sis mõtlimi, et mis sääl sis iks, teemi är,» seletäs Valgjärve vallavanõmb Kõivu Kaido uma valla otsust sildiprojektiga üten minnä. «Olõmi jo suurõtii veeren kah, kurb olõs olnu, ku mi olõssi kõrvalõ jäänü.»

A Kõllõstõ vald otsusť, et nimä vana Võromaa silte kõrraga viil vällä ei panõ. Vallavanõmb Seeme Andrus üteĺ, et sääne otsus tetti õkva tuu hirmu peräst, et siltest või segähüst tulla. «Meil lätt tuu piir jo vallast risti läbi kah, ujja piten,» seletäs tä.

«A ku muialõ sildi är pantas, sõs kaemi, kas segähüst tulõ vai ei, ja või-olla mõnõ ao peräst otsutas mi volikogo ümbre,» pidä Seeme võimaligus, et kunagi iks ka Kõllõstõ valda vana Võromaa piirisildi üles pandas.

Kama Kaido seletäs, et sildi pääle omgi kirotõt «Vana Võromaa» selle, et määnestki segähüst es tulnu: Mulgimaa ja Setomaa sildi saa-i kuigi segi minnä ütegi seoaigsõ maakunnaga. A lisas vanalõ Võromaalõ om olõman ka põraaignõ Võro maakund, tuu om õnnõ üts jago vanast Võromaast ja lisas toolõ üts jago vanast Setomaast.

«Määnestki haldusreformi mi näide siltega ei tii,» ütles Kama. «Maakunnapiiri omma eräle asja, mi mõtõ om tetä õnnõ kultuurikuuntüüd tervel vanal Võromaal. Tuuperäst omgi vana Võromaa silt pruuni põha pääl nigu kõik aoluu-, kultuuri- ja luuduskaitsõväärtüisi sildi.»

Mulke ja setodõ kuuntüü om parõmb

«Mulkel ja setodõl om seoniaoni üle maakunnapiire kultuurikuuntüü parõmbalõ käümä lännü,» hindas Kama Kaido. «Üten tüütäse mulgi valla nii Villändi ku Valga maakunnan, seto valla nii Võro ku Põlva maakunnan. Võrokõisil om seo sildiprojekt edimäne sääne ütine ettevõtminõ, ku umavalitsusõ tegevä üle maakunnapiire kultuurikuuntüüd. Tuu, et vana kultuuripiiri är märgitäs, ei võta kelleltki tükkü külest är, a and hoobis lisaväärtüse manu.»

Ka kihlkunnapiiri võisi är märki

Kihlkunnapiire tähüstämise kotsilõ ütles Kama, et tuu aśa ajamisõ man olõsi tähtsä paigapääline iistvõtminõ.

«Tuu om küländ suur ettevõtminõ ja Võro selts ütsindä ei jõvva kõrraga kõgõlõ vanalõ Võromaalõ kihlkunnasilte üles panda,» märk tä. «Ku lõvvüs sääne seltskund, kes taht uma kihlkunnasildi üles panda, sis Võro seldsi puult tulõ aśalõ tukõ ja api: avitami täpsüstä, kon õigõ piiri omma ja muid küsümüisi lahõnda.»

Kama kõnõlõs, et kihlkunnapiire tähüstämisest om kõnõld ka muial Eestin ja või-olla tuu asi lätt kunagi hoobis suurõmbalt käümä.

MÄRGOTUS

Kultuuripiire tiidmine avitas umma löüdä ja kokko hoita!

Mõnõ nädäli iist kiroť Soosaarõ Enn Postimehen, et Eestin tulõs är tähüstä kihlkundõ piiri. Tuu om väega õigõ jutt – aoluulidsõ kihlkunna omma inemiisi jaos tähtsä täämbädse pääväni.

Vanal Võromaal om katõssa kihlkunda. Egänüten om tsipa esimuudu kultuur ja kiil. Ütest kihlkunnast peri inemise saava hinnäst ütekandi inemiisis pitä.

Perämädsel aol om kül tettü kihlkunnapäivi, a nuu omma jäänü inämbüisi õnnõ rahvatandsu tandsmisõs. A asi, miä andnu ütele hulgalõ inemiisist midägi tõsitsõlõ mano, olnu kõvõmb läbikäümine. Kihlkund om parra suurusõga maa-ala, kost saanu kokko parra hulga kultuuri-, äri- ja muid tegijit. Ja ku nuu tegijä umavaihõl inämb läbi käünü, arotanu ja tõõnõtõõsõ käest opnu, andnu sääne asi noilõ tegijile jõudu ja kimmüst.

Et sääne läbikäümine saanu parõmbalõ tegünedä, tulnu luudusõn piiri siltega maaha märki. Et olnu täpsehe teedä, kon lõpõs üts ja alostas tõõnõ kultuuripiirkund.

Seo kevväi pandas aoluulidsõ Võromaa kihlkundõ välimiidsi piire pääl suurõmbilõ teile vällä «Vana Võromaa» sildi. Olnu muidogi hää, ku vällä saanu ka kihlkunnasildi, a tuu nõud suurõmbat jõudu. Ja kihlkundõ rahvidõ kimmäst tahtmist.

A ku tuu tahtminõ om olõman, sis tulnu asi kätte võtta ja är tetä. Mul olnu väega hää miil, ku aśa tennü valla näütüses Urvastõ kihlkund. Neli valda, kiä Urvastõ maiõ pääl täämbä majandasõ, võinu tuu aśa ette võtta külh. Et saanu är tett midägi säänest, mille pääle uma kihlkunna rahvas saanu uhkõ olla ja tõsõ tahtnu perrä tulla.

RAHMANI JAN

UMA LEHT

Telmisenummõr 00917
Ilmus egä katõ nädäli takast tõsõpäävä
Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro
E-post: umaleht@umaleht.ee; info@umaleht.ee

Päätoimõndaja kt: Jan Rahman 78 222 21, 56 606 494
info@umaleht.ee
Keeletoimõndaja: Laivi Org laivi77@hot.ee
Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster 56 213 177
mariko.faster@gmail.com

Välläandja: Võro Selts VKKF
Trükjä: AS Võru Täht
Leht Internetin: http://www.umaleht.ee

Lehe välläandmist tugõva:
Riikline programm «Lõunaeesti kiil ja kultuur»
ja
EESTI KULTUURKAPITAL

Puhas vesi om külh hää, a tsolgimajandust tohe-i kah är unõhta!

Vesi sisse, tsolk vällä!

TOBRELUTSU PEEP,
rohilinõ miis

Viimätsel aol om kuulda olnu, et võrokõisi hüä plaan puhast vett saia om valla ja riigi abiga häste õnnistunu. Tuu iist tulõ kittä joba perämädse riigikogo Lõuna-Eesti saadikit, kes uma sälä kokko panniva ja Talinah selges teivä, kuis maaelo pästä.

Naati pääle kõgõ tähtsämbäst: märgotõdi vällä programm «Kaivotii», et puhast joogivett saasi egä talo ja majapidämine.

Tuu kistumalda õigõ plaan sai algusõ Võromaalt ja täämbä tetäs joba üle riigi tüüd, et jo seo vai järgmäne aasta noilõ, kes kõikaig maal eläse, puhast vett saasi. Olkõ tuu sõs salvkaiv vai puurkaiv, kas ütele perrele vai üts mitmõ pääle. Egätahes tege seo programmi laembasminek võrokõisilõ avvo. Väärt asi om käümä pant!

Aastit om kõnõld, kuis maainemise elo piät paranõma: et olõsi talvõl tii valla aedu, kuul valla ja kõrrah, Internet olõmah ja sama kipõ kui liinah ja nii edesi. Puhas vesi om üts tähtsämbit asju maal elämise jaos. Narr olõs jo nuuri maalõ tagasi kutsu, ku kaivo omma kuiva ja viivarustust olõ-i olõmah!

A kaegõ nüüt tuud, mis seo hüä programmiga üteh tulõ: kümne pere tegevä hindäle vahtsit salv- vai puurkaivõ. Hariligult tõmmatas kaivost ka survõtoro ja tarrõ tetäs viisüsteem.

Vii pruukminõ kasus, selle et nüüt sa vett kerembäle kätte ku innemb. Ja eski nuu inemise, kes abirahha ei saa, tahtva ellä sama mugavahe nigu eletäs liinah – misperäst piäsigi maainemine elämä kehvembäle ku liinainemine?

A kõnõlõmi nüüt raudraha tõsõst külest. Ku puhast vett kulus, sõs teküs piaaigu sama palľo tsolgivett. A inne, ku suurõ hurraaga vett pöörütämä naada, piäs mõtlõma, kuis vett kokko hoita. Näütüses panda säändse kraani, mille viikulu om väikumb. Vai mõskõ hinnäst vii all, koh kraanil om ao pääle säet esisulgja.

Kõgõ suurõmbat kokkohoitmist and tuu, ku jättä tegemäldä vesivets ja tuu asõmõlõ säädi üts kimmäs kuivvets. Niimuudu saa vett kokko hoita kolmasvai viiesosa vii kogokulust ja tsolgivii mustusõ osa jääs poolõ võrra veidembäs.

Tsolgi peräst tasus kõigil uma plaani üle kaia ja märgota, kuis är jättä liinainemiisi muud joogiviiga junni vestupotist alla loputaminõ. Jo 2004. aastagal olľ Villändimaal Õisu mõisa sepikuah peldiguseminär, koh näüdäti egäsugumaidsi luudusõsõbralikkõ kemmerguvõimaluisi. Mõni noist olľ ülepää edimäst kõrd Eesti inemiisile nätä. Kas nüüt olõsi-i õigõ aig säändene näütüs-oppus vahtsõst tetä? Allakirotanul om palľo tiidmiisi ja näütämiseasjo.

Puhta vii majandusõ man omgi kõgõ rassõmb ja ohtligumb tuu, et tsolgiteema om kõrvalõ jäänü. Teedä om, et tsolgiviiga tegelemine om viil kallimb ja keerolidsõmb ku puhta vii saaminõ. Om külh säädüs, mis lupa majapidämise tsolgivett uma maa sisse laskõ, a ku silmädä, kuis om mi naabridõ suumlaisi säädüs, sõs sääl om käsk egäle majalõ (ka suvila) kõgõ ildamba aastas 2014 säädi kõrraligu tsolgiviisüsteemi.

Sääne kõrd ja käskmine tulõ varõmb vai ildamba ka meile. Tuuperäst taht ka tsolgivii kõrraldaminõ rahaapi. Tuuga tulõ viil üts asi: ku kohki viil kaivotüüd tetäs, sõs puhta vii trassi tegemisega üteliisi tsolgivii torrõ kaibminõ sama kopaga om odavamb ku aasta peräst vahtsõst telli.

Arvo saia om, et riigiga asjo aia om keerolinõ ja võtt aigu. «Kaivotii» programm om väega ilosahe käümä lännü ja näütäs, et inemiisile om säänest api väega vaia. A mul om suur palvõ nii riigikogo liikmile ku egätsugu ammõtnigõlõ: tagomanõ aig om vällä märki plaan, kuimuudu tsolgiviitorrõ ehitämise jaos sammamuudu rahaapi anda.

Moido mi piltligult üteldä lasõmi esihindäle päähä: võtami külh vett, a kohe ja kuimuudu tuu päält pruukmist luudusõhe jõud, om tiidmäldä. Tuuperäst om hädätarvilik vällä uuri kõik ütsigu majapidämise, koh om puudus vai vilets tsolgiviisüsteem. Ku mi tiiämi, ku suur om tsolgiviihädä, sõs mi tiiämi ka riigi käest api küssü.

Kiri

Kiri kiroda aadrõssil Tartu 48, Võro liin 65609 Uma Leht vai info@umaleht.ee

Toimõndusõl om õigus kirju toimõnda ja naid lühendä. Kirä iist honorarri ei masta.

Tulkõ Valka luulõtama!

Valgan «*Puuetega Inimeste Koja*» man tegutsõs umaloomingutsõõr «*Puhkenud õied*». Kokku käü uma 15 inemist, kõik omma hää värsisäädjä: Keegi Helle, Polujanova Ellen, Põdra Helgi, Svaigsne Jaan, nuurmiis Bekkeri Oliver, Rannala Laine, Kõiviku Magda, Sarapuu Helje, Lillemõtsa Mare, Lea Olga jt. Kollini Viktor olľ meil iks kõgõ tähtsämb miis – tä om tennü palľo laulusõnnu ni täl om väiku luulõraamat «Kodutunne» vällä ant.

Egä kuu tõsõl tõsõpääväl saami kokko, loemi, midä olõmi vaihõpääl kirotanu: aastaaigõst, mälehtüisist, umast kallist Eestimaast. Ellen kiroť ka Schengeni viisaruumi päsemise puhul tuust, kuis Karo Tiiust sai Lacise Tiiu ja tä läts Riiga mehele.

Kamandaja vai president om meil Keegi Helle, a Lea Olga om iks tuu päämine naistõrahvas – tä tege projektõ, et saasi ka midä hamba ala vahel – nigu jõulus pipõrkuukõ ja vastlapääväl vastlakuklit.

Ku sullõ miildüs ka veidü luulõta ja Valka väega pikk maa tulla ei olõ, sis oodami sinno egä kuu tõsõl tõsõpääväl kell 12 Kungla uulitsalõ «*Puuetega Inimeste Kotta*». Egä kunagi olõ õi ilda luulõtama naada! Kodotüüs või imäpääväs imäst vai vanaimäst luulõta.

LILLEMÕTSA MARE

Kõivu Madis: pääasi, et inemise umavaihõl kõnõlõsi!

Üts kolmõst, kiä sai timahava Eesti Vabariigi kultuuri elotüüpreemiä, om kirämiis Kõivu Madis (78). Madis om süämega võrokõnõ: varrampa olľ tä kõgõ Kaika suvõülikoolin, kõnõlõman vai kullõman, Tarton vidi Madis Võrovaimu seltsi, aviť kokko säädä võro opiraamatit ja olľ ekä muudu võro keele ja meele heränemise man.

Perämädsel aol olõ-i Madist inämb rahva sian nätä olnu. Madis esi ütles, et ei jakku joudu. Uma Lehega kõnõlõmisõs võtť tä siski jõvvu kokko.

PILT VÕRO INSTITUUDI ARHIIVIST

Kõivu Madis (hääd kätt) Pulga Jaaniga juttu ajaman.

Ku palľo sa parhillatsõl aol kirotat? Kas egä päiv midägi?

No mõnõ ria iks kiroda.

A midä täpsembäle? Näütemängu vai mälehtüisi?

Egäsugumast. Näütemängu mul külh parhilla ei olõ võet.

A kumb sullõ hindäle inämb miildüs, tiatri vai kirändüs?

Ei mõista üteldä. Mul dialoog juusk kipõmbalõ ku romaanikirändüs.

A romaanikirändüsen om jo kah dialoog küländ tähtsä.

No sääl mul dialoogi millegiperäst suurt ei tulõki.

Kuis kirota hääd näütemängu?

Toda sa külh mu käest teedä ei saa. Ma ei olõ üttegi hääd kirotanu, ma ei olõki õigõlõ näütemänge kirotanu. Ma olõ kirotanu dialoogi ja ku näid peetäs näütemänges, sis nä omma, ja ku ei peetä, sis nä ei olõki. Mul omma lihtsäle dialoogi, säändse jutu muudu dialoogi.

Kost sa ummi katõkõnnidõ jaos matõrjaali saat, kas nuu omma kuultu jutu vai mõtlõt esi vällä?

Nä tulõva egält puult. A palľo om säänest, mis om nättü ja kuultu.

Ku palľo om kirotamisõ man api reaaltiidüisist?

Toda ma külh ei tiiä. Ma ei olõ kirotanu ilma tuu abilda ja ma ei tiiä, kas tuu om avitanu vai ei olõ avitanu.

Kas tuu, ku inemine tege mitund esi asja, näütüses kirotas, maal ja om viil füüsik, om hää, vai om parõmb, ku inemine om kitsambalt üte ala pääl?

No ma ei tiiä ka toda jäl üteldä. Vast kitsambalt om parõmb, tuuperäst et mul om sääne tunnõ, et kõik aśa, mis ma tii, om kõik üts ja sama, õnnõ kujo om kõrd üts ja kõrd tõnõ.

Kas mälehtämist om rassõ uuri?

Nuu aśa, mis omma olnu inne 15. eloaastat, nuu tulõva kätte, ku veitkese vaiva näet. A mis jo ildamba om juhtunu, sis noidõga om nii, et noid ei saaki inämb kätte. Nuu omma mälust är kaonu. Tükü jääse alalõ, a midägi säänest pikkä jorru ei tulõ häste vällä inämb.

Ku palľo sa hinnäst täämbädse Eesti eloga kursin hoiat?

Täämbädse Eesti eloga ei olõ ma sukugi kursin. Mul ei olõ jõudu aolehti ja žurnaalõ lukõ. Ja raadiot-telekat ei kae-kullõ kah.

Võro kiil ja miil omma perämädse 20 aastaga inämb muudu lännü. Mis sa tuust arvat?

Tollõga om nüüt nii, et kas tä om moodu-asi vai peris tõsinõ asi. Ku tä om tõsinõ asi, sis om tä tõsinõ asi ja tuu om väega hää, a ku tä moodu-asi om, sis ma pelgä, et tä kaos jäl är.

Kuis sullõ hindäle paistus, om taa tõsinõ vai moodu-asi?

Taa om üts ku tõnõ. Ma olõ tähele pandnu, et tetäs näütemänge võro keelen, tuu om mu meelest tõsinõ asi. Tuu hoit taad kiilt kõgõ inämb, kõnnõkiil om seen. Ja kõgõ parõmb olõs, ku koolilatsõ ja latsiaialatsõ kirotasi ja kõnõlõsi. Ku nä kõnõlõsi umavaihõl ja Kaika suvõülikoolin kah umavaihõl kõnõlõsi. Pääasi, et inemise kõnõlõsi.

Küsse **RAHMANI JAN**

Kõivu Madis sündü 5.12.1929. Om füüsik, kiränik ja filosuuf. Vanõmba olli oppaja. Latsõn om tä muuhulgan elänü imä koton Põlva kihlkunnan Tännässilmän. Om kirotanu võrokeelitsit näütemänge, juttõ ja mälehtüisiraamadu.

Koolin käve Valgan ja Tarton, oppõ Tarto ülikoolin füüsikat. 1961 sai füüsiga-matõmaatigakandidaadi kraadi. Tüüd om tennü TA füüsiga instituudin, om olnu analüütilidse filosoofia seldsi seminäri juhõndaja. 1994 olľ Tarto ülikooli vapu kunstõ prohvõsri.

Kirändüs:
Edimäne trükün ilmunu teos om «*Küüni täitmine*», miä om kirotõt katõ pääle Runneli Handoga. Vahingu Vainoga katõ pääle om kirotõt romaan «*Endspiel: Laskumine orgu*». Proosaloomingu süämes om sari «*Studia memoriae*» (1994–1999). Viil om Madis avaldanu lühiproosat aokiťon, latsijuttõ, mälehtüisi, esseid ni artiklit filosoofiast, kunstist ja kirändüsest.

Aastast 1982 om Eesti tiatriin lava pääle säet pia 20 Kõivu Madissõ kirotõt näütemängo. Võro kiilt om Kõivu Madis tarvitanu palľodõn teossin. Pikembä võrokeelidse teossõ omma näütemängo «Põud ja vihm Põlva kihelkonnan nelätõistkümnendämä aasta suvõl» (kirotõt katõ pääle Lõhmussõ Aivoga), «Omavahelisi jutuajamisi tädi Elliga» ja mälehtüisiraamat «Kähri keťko man Pekril».

Tähtsämbit näütemänge: «*Küüni täitmine: Irvemäng kolmes vaatuses kolmeteistkümnele tegelasele.*», «*Faehlmann. Keskpäev. Õhtuselgus: Näidend stseenides.*» (katõ pääle Vahingu Vainoga), «Castrozza», «*Tagasitulek isa juurde*», «*Filosoofipäev*», «*Peiarite õhtunäitus*», «*Stseene saja-aastasest sõjast*», «*Kuradieliksiir*» (Hoffmani Ernst Theodor Amadeusi perrä), «*Kui me Moonsundi Vasseliga kreeka pähkleid kauplesime, siis keegi ei tahtnud osta*», «*Finis nihili: 20 stseeni proloogi ja epiloogiga*».

Kõivu Madis om Keedussõ Sulõviga katõ pääle kirotanu kats **filmistsenaariummi:** «Georgica» (1998) ja «Somnambuul» (2003).

Kõivu Madissõ maalõst om tett mito välläänäütüst.

Tunnustusõ:
1994 riigivapi 4. klassi ordõn
1997 ja 1998 Eesti Vabariigi kultuuri aastagapreemiä
1998 Tarto Kultuurkapitali aastagapreemiä
1999 Tarto Ülikooli audoktor
1999 Eesti Muusikaakadeemiä audoktor
2002 Eesti Rahvuskultuuri Fondi tenopreemiä
2008 Eesti Vabariigi kultuuri elotüüpreemiä

Läte: Wikipeediä

Vabahussõda võrokõisi mälehtüisin

Kuis Emma käve Irboskah maad kullõmah

AINELO AGO

Mu esä kodo olĺ Räpinä vallah Raadama küläh. Näide taloh olĺ meier. Meieri, vana Kõo poig Julius olĺ Kuperjanovi man maakullõjidõ roodu ülemb, leitnandi avvokraadih.

1919. aasta lehekuuh tulnu Julius näide poolõ ja seletänü tsõdsõ Emmalõ, et timäle om ant ülesannõ sõita Irboskahe ja uuri perrä, ku palĺo om sääl Vinne väke ja kuis nä omma paika säedü.

Võtsõ sõs tsõdsõ Leeni käest, kes olĺ kõgõ pikemb, hindäle naistõrahva rõiva sälgä. Emma panď hobõsõ vankri ette ja nä sõidi Irboskahe. Võtiva üteh võido, munnõ, suurmit ja teivä, nigu olõsi turgu lännü kaupa müümä.

Räpinäst om Irboskahe sama palĺo maad ku Tartohe. Julius tiidse, kohkotsil om liini seeh mulk ja nä sai hummogu aovalgõh Irboskahe. Sõitnu tassakõistõ, kaenu hoolõga ümbre ja saiva tiidä, kos olliva suurõtükü, kos kuulipritsi, kos saisnu voori, määrästeh majjoh ellivä soldani. Sääräste majjo ussõ pääl olnu tunnimiis.

Paar kõrda olĺ näid ka kinni peetü ja küsütü, kos läät. Emma seletänü, et sõitva turgu ja näid lasti minemä. Emma olnugi kõnõlõja. Julius hoitnu kätt nõnarätiga suu pääl, nigu olõs täl hammas valutanu. Kats latśkõist es olõ Vinne väele ohtligu ja nii nä pässi.

KOHA PRIIDU TSEHKENDÜS

Irboskah olnu soldanit nii vinläisi ku ka eestläisi.

Nä möönü uma kauba turu pääl maaha ja sõidiva tõist tiid piteh kodo poolõ tagasi. Ku jõudnu läbi liini tagasi, sis Juliusõ võtnu vankri põha ala käkidü kaardi ja märknü sinnä pääle, midä nä Irboskah näivä.

Irboska vallutamisõs antu egäle grupilõ kaart, kos olĺ är märgit näide ülesannõ: kes pidi är võtma kuulipritsi, kes suurõtükü, kes magava soldani vangi võtma.

Irboska võeti nii är, et kuperjanovlaisil jäi kõik soldani ello. Saadi suur sõasaak ja palĺo miihi võeti vangi.

Seo maakullõmisõ iist sai Kõo Julius Vabahusõristi. Emma seleť mullõ, et tä peläś ütte asja. Juliusõl olliva säläh naisi rõiva, a jalah miihi saapa. Õnnõs kiäki vainlaisist tuud es näe.

Eesti vabahussõa aoluu tõõsõ raamadu 96. leheküle pääl om kirotõt: «*Pealetung teostus ettenähtud kava kohaselt ööl vastu 24. maid. Ootamatu löögiga murdsid Kuperjanovi partisanid koos soomusautodega vaenlase kaitsepositsiooni läbi Petseri-Irboska maantee suunas, vallutades alevi varahommikul. Irboskas vangistati terve inseneririood, suur osa seal varus olevast 48. kütipolgust, laatsaret, ja võeti palju igasugu varustust.*»

Vanauno tunď surma ette

Mu vanauno, vanaimä Kordemetsa Emilie veli Lukmani Gottlieb olĺ kah Vabahussõan.

Näid olĺ kokko kolm last, imä kuuli näil väega noorõlt ja latsi kasvať esä Jaan.

Jaan olĺ muusigamiis, timä klarnetit olõ ma esiki nännü, ku Rõugõn ellimi. Jaan om matõtugi Jaanipeebulõ, a peri olĺ tä Haańkasõ küläst – täl olĺ jõõ veeren väikene majakõnõ.

Vanaimä iks kõnõĺ, et esäl olĺ kohegi kulda maa sisse kaivõt.

Ku esä är naaś kuulma, sõs tahtsõ tä mu vanaimäle kõnõlda, kohe kulla matť. A kiil jäi täl kinni, õks sikuť vanaimmä hõlmast, a sõnnagi es saa suust.

A vanauno Gottliebiga olĺ niimuudu, et tä lätś vabahussõtta nii-üteldä puulvabatahtligult. Pere jäi tedä kodo uutma.

Sõakaaslasõ omma kõnõlnu vanauno viimätsest päävästi.

Soldanil olĺ kuivsüük üten, istuti maaha süümä. Jaotõdi umavaihõl leibä, tuud olĺ veidü.

Vanauno Gottlieb panď kõgõpäält üte leevätükkese kõrvalõ – perän hää süvvä, ku kõtt väega tühäs om lännü. A sõs haarď tagasi. Üteĺ: «Mul olõ-i taad inämb perän vaia, ma saa surma.» Sei leevä är. Õdagus olĺ tä koolnu.

Vanauno Lukmani Gottliebi nimi om raot Vahtsõliina vabahussõa mälehtüskivi pääle.

NAHKURI LIIDIA (75)
Väimäläst

Esä sõa-aost suurt es kõnõlõ

Mu esä, tollõaigsõ nimega Bundbergi Jaan, lõpõť Moskvah Aleksei sõakooli staabitüütäjä ammõtih ja tuuperäst tä olĺ sõa aigo kõrraldustõie pääl.

Ku alaś Vabahussõda, sis tä võtť iist Räpinä kaitsõliitu. Verevä presse pääle ja nä tagani Rasina poolõ. Siin saiva patroni otsa ja osa pagõsiva mõtsa ja lätsivä mõtsa piteh Räpinäle tagasi. Mu esä tagani edesi ja lätś inne Tartot kokko Tartomaa kaitsõpataljoniga, midä kamanď Kuperjanovi Julius. Ildamba võtsõ Aotlinõ valitsus tä emissaris Villändi liina. Ku rinne lätś lõunahe, sis tä panti Võromaalõ emissaris.

Emissari tüü olĺ kõrralda tagalah kaitsõliidu kõrra pidämine, võtta vasta vikasaanu soldani ja kõrralda näide jaos haigõmaja. Ka sõavangi anti emissarilõ, panõ kohe tahat. Viil pidi emissar noid kinni võtma, kes es taha rahvaväkke minnä, ja noid, kes olliva rahvaväest är pagõnu. Tuud ei olõ esä mullõ kõnõlnu. Ma loi tuud raamatust «*Ühistöö*».

Visnapuu Hendrik om kirotanu Rootsih Siuru santlaagridõ polgust. Pääle timä olliva sääl viil Friedebert Tuglas, Rohu Richard, Ainelo Jaan ja tõisi ma ei mälehtä. Tuu jutt ilmu ka Eestih, vist aokiräh «*Kultuur ja Elu*». Mul om seo kohki olõmah, a tedä nii lihtsäle üles ei lövvä.

Sõaaost esä es kõnõlõ. Nii palĺo, ku ma mälehtä, olĺ täl päälagi paĺas. Kõrd küsse, ma olli sis vast 10 aastat vana, et mille täl hiusõ ei kasu. Esä seleť, et ku tä kaitsõliiduga olĺ Räpinäst lännü ja Rasinalõ jõudnu, sis üteh mõtsaveere taloh jäivä puhkama. Pernaanõ küdsänü pannkuukõ ja sis üts miihist hõigano, et pagõgõ rutto, verevä tulõva. Esäl olnu hallõ pannkuukõ maaha jättä ja tä pandnu nuu hindäle kübärähe. Pannkoogi olnu kuuma ja hiusõ tulnu pääst vallalõ. Eks taa olõ rohkõmb naĺajutu muudo.

Mu esä alakirotus om ka Tarto rahulepingu üte koopia edimädse lehe pääl, koh om pia 50 alakirotust. Mille tä om sinnä ala kirotanu, ma ei tiiä.

AINELO AGO (83) Räpinält

Et latsõ saassi tundma umma Eestimaad...

HARJU ÜLLE
ylle@umaleht.ee

Põlva ja Räpinä kihlkunna piiri pääl Süvähavval omma Võu jõõ perve nii korgõ ja kinä, et käsi haard pildimassina perrä. A taast tulõ-i luudusõ-pilt, pilt tulõ hoobis inemiisist.

Vabariigi aastapääväs tekk Uma Leht üte pildi perrest, kiä om vabariigilõ avvus. Pildi pääle jäivä Süvähavva luudusõtalo pernaanõ Pedäjä Reet, timä veli Tobrelutsu Peep (eläs Villändin, a sõit pia egä nädälivahe kodo) ja näide esä Tobrelutsu Teodor, kiä eläs Reeda naabritalon.

HARJU ÜLLE PILT

Teodor, Reet ja Peep.

Teodor

Tobrelutsu (Toŕe) Teodor om viis aastakka noorõmb ku Eesti Vabariik.

Nii mälehtäs tä häste vabariiki, miä olĺ inne sõta. Ja tuu riigi kitmises Teodoril sõnnu puudus ei tulõ: «Sis olĺ tsirgulaulgi hoobis tõõnõ. Ku hummogu kaŕaga vällä lätsimi, sis olĺ nii, et nii palĺo ku latsi olĺ, kõik laulsõva!»

A täämbädse riigiga Teodor rahul ei olõ. Kõgõ hullõmb om timä meelest tuu, et maaelo om häönü.

Teodor om olnu autojuht, tennü ravvatüüd ja muud maatüüd. Teno timäle tüütäse Süvähavva villavabrigu massina parhilla sama häste nigu saa aastaga iist.

Muidoki om Teodor olnu ka kõva muusikamiis, mängnü õks mitund pilli, a päämidselt viiolit.

Täämbä Teodor inämb palĺo tetä ei jõvva, a tuu iist omma väke täüs timä latsõ.

Reet

Pedäjä Reet om Süvähavva luudusõtalo pernaanõ, kasvatas 40 liiki ravikasvõ ja tsäihainu, päält tuu kammandas viil villavabrigu man ja vidä küläellõ.

«Ku om huvitav kotus, piät inämbüs asju õks kõrran hoitma,» kõnõlõs Reet.

Liinaelost ei mõista Reet midägi pitä, a mõtsu seen elämist kitt: «Mõtsan om hää rahulik. Liinan om lärmi palĺo. Tegeligult ei olõ siin mõtsu seen kah nii rahulik suvõl, siin käüse nii palĺo kaejit ja huviliisi, küsüse ja uurva, et mis mi tan teemi,» seletäs Reet.

Et mõtsan är ellä, om Reeda meelest vaia löüdä hindäle süüme perrä tegemine. Reet esi om uma eloga rahul.

Tüüst täl puudust ei olõ: villavabrik jovva-i nii kipõlt langa tetä, ku tuud tahetas. Reeda koedu pini- ja lambavillast suka ostõtas kah kipõlt käest är.

Reedal om neli last, osa jo kotost välän. A kõik tahtva õks kodo tulla ja avitasõ Reeta kah.

Midä Reet om uma esä Teodori käest opnu? «Ma olli latsõst pääle esä tütär. Tuuperäst mõista naklu saina lüvvä, esä opaś mullõ är lastukatussõ lüümise ja lastulüümise. Villatüüstüse massinidõ remont, sääl meil meesterahvit ei olõ, sääl mi katõkõistõ naistõrahva nuu mutri kinni käänämi ja rihma lappami. Ja tegeligult mullõ peris miildüs remonti tetä!»

Peep

Tobrelutsu Peep kitt egäl puul luudusõlähükeist ello ja oppas kuivpeldikide ehitämist.

«Esi olõ luudusõ seeh üles kasunu ja tuu om ekäpitch iho sisse jäänü,» seletäs tä. «Luudusõ hoitmisõst ei päse kohegi, häötämist tulõ veidembäs võtta. Täämbä om niimuudu, et paistus, et kõik om häste, a mi inemise ei taha kuigi mõtõlda tuud, et meil või olla latsi ja latsõlatsi ka 300 vai 500 aasta peräst.»

Peep eläs Villändin, a käü õks tihtipääle kodokanti. Peebul om kats last.

Midä Peep om uma esä käest opnu? «Ma arva, et ma olõ sammamuudu ummi latsi hoitnu,» seletäs Peep. «Ma mälehtä väikust pääle, ku sai tah ümbre sõidõtus. Olõ õs noid võimaluisi egä massinit egä bensiinigi nii palĺo, a õks olĺ tah käümist külh Munamäele ja Otõpääle. Olĺ säänest ümbretsõõri käümist ja ilma näütämist.

Tuu om kimmäle asi, midä uma latsõ piät saama. Piät sammamuudu umma Eestit tundma saama!»

Vällämaalt

Võro kiil vällämaa ülikoolin

Timahava radokuu alostusõn sai edimäst kõrda oppi võro kiilt Helsingi ülikoolin. Katõnädälidse kursusõ tekk Võro instituudi tüütäjä ja Tarto ülikooli võro keele oppaja Jüvä Sullõv.

Soomõ üliopilasõ opõ võro kiilt lugõma, kõnõlõma ja kirotama. Oppus käve tävveligult võro keelen.

Huvi olĺ Jüvä Sulõvi sõnno perrä suur ja tõsitsit arvosaamisõ häti es olõ. Kõik opja mõisti häste nii soomõ ku eesti kiilt ja tuu aviť ka võro keelest arvo saia.

Taa om teedäolõvalt edimäne kõrd, ku vällämaa ülikoolin opatas võro kiilt ja ka edimäne kõrd, ku sääl opatas midägi võro keelen.

UL

Võlssi lätś!

Radokuu 12. päävä Uma Lehe juttu «Kostabi Helmutil om olnu 150 puhkpilliopilast» pässi rummal viga. Helmuti üts opilaisi om **Iheri Piitre** (mitte Priit) – Antsla muusikaelo juhtja. Pallõmi väega andis!

UMA LEHE TOIMÕNDUS

Talikõsõ järv ja püdälä

KALKUNA MATI

KOHA PRIIDU TSEHKENDÜS

Talikõsõ järv (Salujärv) om illos uma mõtsigu luudusõga. Järvest om hää ka kuuritsaga kalla tõmmada, olkõ et säält suurt midägi ei saa.

Sääl omma määnü puu, muta ja umaaigsõ järve põhan olnu ojakõsõ ümbre suurõ kivi, mis tegevä kuuritsaga tõmbamisõ rassõs.

Tuust huulmalda om kamp kabajantsikit, kes sääl mua seen kuuritsat liigutasõ. Aig-aolt kuuldus rüükmist: «Tõmba süvämbält, oi, kurat, mulk!»

Ja om ka kultuuriluulist: «Tõmba peris põhja piten, vast saami Vahingu Vainu kätte!» Kirotaja, psühhiaatri ja filminäütlejä Vahingu Vainu uppu siiä järve filmin *Tuulte pesa*, ku tä mõtsamiist mängse. Tuu olĺ peris Vinne aigu.

Inne filmi tegemist lasti järv üles sulgõ, selle et kino nõudsõ suurõmbat pilti, ku tan väikun mõtsajärven olĺ. Kõrvalolnu niidü arvõlt kasvigi sõs järvevesi mitmõkõrdsõs.

Vii ala jäi väiku ja suurõ puu, ka üts imelik kivi, kon olĺ olnu kiri, et tast lätś Poola-Roodsi piir. Ku vesi alla om lännü, ollõv tuud kivvi õks nätä.

Nüüt om lövvet, et järven eläs apteegipütäl, kes ravi parõmbalõ ku vällämaa rohi. Püdälit om kasvatõt egäsugumaidsi tõpi vasta hämärist aost täämbädseni.

Viil sadakund aastat tagasi veeti Vinnest Prantsusmaalõ sada miljonni püdälät. Arsti omma uurnu, et püdälä andva hindäst ütte ainõt vällä, mink nimi om lirudiin, mis om peris hää. Esieränis hüvä ollõv tuu vererõhuhaiguisi puhul.

Parhilla om Vinnen püdäläravi jäl moodun. Sääl ollõv eski ravikeskus Hirudo, kon pidi mitmit naisi- ja miihihaiguisi häste ravitama, nigu endometrioos, fibromioom, rinnanäärmide põlõndik, prostatiit jne.

Silmäga kaia ollõv püdälidega tohtõrdaminõ naisi näo- ja kaalakortsõ kaotamisõ jaos. Palĺo tahtvat tuud tiatriinemise, kes vanas nakkasõ jäämä.

Üts Eesti miis olĺ hindäl impotentsusõ vällä ravinu. Viimädse säidse kõrda olĺ tä saanu Talikõsõ järve püdälide käest. Nüüt ollõv rõõmsa nii uma naanõ ku naabrinaanõ! Või olla om kah nii!

Üts jahimiis üteĺ, et tä olĺ mitu kõrda nännü, kuis vika saanu eläjä läävä suvõl järve püdälide kätte ja tulõva säält karatõn vällä, püdälit täüs.

Mõnõ esinakanu ravitsõja kiskva püdälit iho külest käega vallalõ. Tuu olõ-i õigõ asi.

Püdälit tulõ tupsuta viina, joodi, tärpentiini vai odõkolonni lahusõga vai saputa näile veidü suula pääle, sõs laskva nä hinnäst ilma haavu jätmäldä vallalõ. Tulõ ka kaia, et pütäl es lännü silmä, suuhtõ, vai muiõ mulkõ sissõ.

Inemise, kiä pelgäse püdälit, noilõ või üteldä, et mi püdälä ei olõ ohtligu.

Ohtlik om õnnõ üts näist, *limnatis nilotika*, kes eläs Vahemeremaiõ pääl, Kesk-Aasian, Kongon ja Tanganjikan.

Tä lätt inemise ja eläjä suuhtõ poignõma. Mõnikõrd om tuu pütäl esiki inemise kõrri kinni jäänü ja mõnikõrd om tä inemise seen üle kolmõ kuu. Tuu pütäl või ka kunna verd nutsuta.

Apteegipüdälä ladina nimi om *lirudo medicinalis*. Om hüä ka tiidä, et 1845. aastagal löüdse akadeemik Theodor von Middendorf Jenissei jõõst vahtsõ püdäläsordi, millele pandsõ nimes *harjaskaan*. Kohaligu kala olli kõik tuu püdälä puult süüdü.

Ku seo aasta üts sakslanõ Kölnist Talikõsõ järve püdälit nägi, üteĺ tä, et näide maal mass üts pütäl kalamiihi poodin terve euro. Ollõv väega hüvä angõrjit püüdä. Tuu olõ-i joht õigõ värk, ku arstirohto kalapüügis pruugitas!

Eläjätohtrõ perretohtrõs!

RUITLASÕ OLAVI,
vihanõ miis

Mis sa heng tiit ku tahasi kõgõst süämest kellelegi vasta tatti tõmmada... Mul vahel harva tulõ säändene iso. Eelä tulĺgi.

Naanõ lätś Muriga jalotama, puul tunni saivaki är olla, sõs olli tagasi, mõlõmba üle pää verega kuun nigu olõsi tsika tsuskaman käünü. Pini olĺ jõõ veeren pudõlipõhaga jala niimuudu katski astnu, et kõõlussõ välän. Huuv sai kah verd täüs nigu suurõmb lahing olõs üle käünü.

Eelmine ohvri olĺ mul poig. Lätsimi Suurõ-Kambja paisjärve ujoma ja nii ku poiskõnõ kats sammu jõkkõ tekḱ, nii olĺ jalg kõrdapiten purus ja kodo minek. Pill vällän ja... A pini mõist hullõmbahe rüüki ku lats vai tsiga, no om tuu pruuvmisõga kimmäs tettü.

Kurat, ei tiiä, miä inemiisil pää seen sünnüs? Ma saa arvo, et egäüts ei olõ Einstein, a nii väiku mõistusõga inemist, kiä vii veeren pudõlit lahk... Nii väiku mõistusõga inemiisi ei olõ mõtõt elon hoita.

Muri sai no hindäle perrearsti. Põlva väikueläjäkliinikun ummõldi jalg jäl kokko, inne anti määnestki kõllast pastat suuhtõ, miä rahuligus tege. Ma arva, et ma vaihta uma perrearsti kah Muri uma vasta, selle et mul haigõkassat nigunii ei olõ (nigu Murilgi). Pääle tuu ei kiroda inemiisi tohtri säänest kõllast pastat, miä Muri purjo panď. A ma piä kah kuigimuudu rahunõma.

Tohtriabi olĺ külh meistriklass. Ma mõtlõ, et inemiisi raviminõ om veidükese üle hinnat. Mis tuu *homo sapiens* niiväega tõistmuudu om.

Tohtrõ paksõ vällä, nalĺaga, et lõikami pinil muna kah maaha, ku tä nigunii pasta mõo all om ja midägi ei jaga. A tuu lõikusõ otsusti ma tuu jaos jättä, kinka lövvä ütskõik mis kotussõ pääl ütskõik määnest klaasist asja lahkman. Nuu muna läävä tuusama lahudu klaasiga maaha ja kõllast pastat ma timä pääle raiskama ei nakka!

Ku inemine tõsõlõ silmä ala litaka är pand, loetas tuud kihävigahusõ tekütämises. Vii viirde pudõlipõha viskaminõ om mu meelest palĺo hullõmb, klaas ei idõnõ, ei mädäne. Tuu klaasi peräst või mõnõ suvõ joosul mitmit inemiisi vika saia. Ja klaas ei tii nalĺa, ku timä lõikas, sõs õks nii, et kergest haavakõsõst olõ-i juttugi.

No vot, teno toolõ kõllatsõlõ imepastalõ olĺ mu pini edimäst kõrda 12 tunni järgemiisi hää elläi. Nii ku mõjo üle lätś, nii panď kolmõ jala pääl lupsti üle aia naabrinaasõ mano... Ma ei tiiä, mille tedä kõik aig sinnä kisk? Jo vast om naabrinaasõ puul nii hää... Ma ei olõ viil kõrdagi käünü, minno es lubatanuki, ma arva!

Tossu Tilda pajatusõ

Korba Mihkli sünnüpäiv

Taa lugu juhtu Vinne ao lõpupoolõ – sis, ku olĺ naanu kipõ sõda viinaviskajidõga. Kõik olĺ kõva keelü all, muu hulgan ka tüü man kangõmba kraamiga sünnüpäivi pidämine.

A Lõuna-Eesti üten ummõlusvabrikun olĺ kontorinoorik umas sünnüpääväs vana usu perrä iks pudõli ja söögipoolistki mano toonu.

Lõuna aigu naaś tä tuud kraami umilõ sõbrannadõlõ puhkamisõ nukan (säändse kotusõ olli egän ammõtin) pakma.

Kesk pito astõ ussõst sisse direktri esi. Kai lavva pääle ja põroť kuŕa helüga: «Midä ti siin hindä meelest tiit?»

Sünnüpäävälats hiitü edimält är ja es saa sõnnagi suust. A sis kai sainakallõndrist kuupäivä – olĺ 2. urbõkuu päiv 1986. Ja vastus olĺ õkva nigu varnast võtta: «Korba Mihkli sünnüpäivä piämi!»

Kuis pümme hindäle abilisõ löüď

Sügüse kõnõĺ sotsiaalammõtnik pümehide ütisüsen, kuis pümehide inemiisi egäpääväst ello saa parõmbas muuta.

Üts võimalus om löüda abilinõ. «Kaegõ esi hoolõga ümbre, või-olla näeti kedägi, kellele tuu tüü meele perrä om,» sooviť tä lahkõlõ kullõjilõ, kiä olli päämidselt ütisüse liikmõ – pümme vai piaaigu pümme.

Üts ummamuudu sadaminõ

Seo om lugu mu nuurpõlvõst, nii umbõs 40 aasta tagonõ. Tuul aol olĺ Võrol elektri- ja raadiokaupu puut sääl nukapäälsen majan, kon parhilla kumpvegi- ja raamadupuut om.

Sõs ostõti väega palĺo kõiksugumast elektrivärki, juhtmit ja torrõ, esieränis maaelämiisihe.

Ütspäiv mõõdi ma ütele maavanapapilõ elektrijuhet (tä küsse koskil saa miitre ümbre), ku poodi tagaruumist kostu maailmadukillõ röögähüs. Ma hiitü nii, et loedu miitre tahtsõ segi minnä.

Vanapapi olĺ külh raho esi, nigu tälle olõsi liinanaisi kiuhkmise egäpääväne värk. Üteĺ õnnõ tasadsõ helüga: «Ei tiiä, mis sääl tsusati!»

No ma võti papi käest ruubli kassa ja joosi taadõ, esi tii pääl mõtli, kas mõni hiitü rotti vai sattõ sain sisse. No pilt, mis silmäle kaia, olĺ sääne: kaupmehe saisiva ümbretsõõri, esi kõvõra ku käänüspääväidse, naarmisõst muidoki. A kesk naisi olĺ suur viilump, kavvõmbal küllüle viipang, kon kraamja põrmandumõskmisvett hoitsõ. Minkagiperäst olĺ tuu pang jummala lapik, nigu sepikuan olõs alasi pääl raot.

Naasõ naariva iks jupp aigu, inne ku kõnõlda saiva. Tulĺ vällä, et kaupmiis Helgi lätś redeliga ülevält laudust lüüd riioli päält grammohvoniplaatõ võtma. Egas sis olõ õs naid parhilladsõ ao õhkõrnu CD-sid, tuul aol olli plaadi suurõ ja rassõ.

Nojah, naistõrahva värk, vet tä pandsõ tuu redeli kipakalõ. Helgi nakaś karpi küünütämä, ku retel alt kattõ. Tä jõudsõ kipõlt mõtõlda, et tohe-i riiolist kinni võtta. Ku tuu kupahtus olõs kaala sadanu, kos tuu kaho ots ja kes kinni mass. Nii tõigi Helgi hindä ohvris ja lassõ käe valla. A egä tuud Murphy säädüst olõ-i viimätsel aol vällä mõtõld, tuu olĺ sis kah olõman. Nii et Helgikene maandu täpsele viipangi pääle ja nii ku rihitüle sattõ külega pangi pääle. Nii tuu pang sillelapikus saigi.

Perän mi naarimi külh Helgile, et kaidsit riigi varra uma elo hingega, a kangõlasõ medälit es saa, palĺalt sinidse külleluu. No tuust külleluust om no aastidõ taadõ jo naaruluu saanu.

VÄLJANDU ELLEN

Väega kallis tekipulst

Üten Lõuna-Eesti küläkesen elli vaenõ vanainemine Elsa. Vinne ao lõpuni jäi viil mitu hääd aastat.

Elsa olĺ ütsik inemine. Timä elämine kõnõĺ selget kiilt, et määnestki joukust massa-i säält joht otsi. Elsa olĺ lahkõ jutuga, tuuperäst käve naabrinaanõ täl sakõstõ külän.

Uman kehvän tarõkõsõn es väsü Elsa kunagi kõnõlõmast: ku Liiva-Hannus piäs timä ütskõrd är kosima, sis laotagu naabrinaanõ timä kirstu pääle tekikene timä asõmõ päält. Tuu tekk paistu väega vana ollõv, või-olla niisama vana ku Elsa esi. A noh, mõtõĺ naabri, ku Elsat kullõĺ, kiä tiid, määndse ilosa mälehtüse vanakõsõl taa tekiga omma. Om jo Elsagi nuur olnu…

Tulĺgi tuu päiv, ku Elsa maapäälidse vaiva maaha jätť ja taivariiki är lätś. Külärahvas ni mõnõ kavvõmba sugulasõ mati Elsa ilosahe maaha.

Õnnõ kadonukõsõ päämäne suuv jäi täütmäldä. Naabri põlgsõ Elsa tekki iks väega pulstis. Tä visaś tuu teki Elsa pinikuuti. Et lämmistägu tekk pääleki uma pernaasõ Krantsi külealust, om niigi palĺo kassu vanast närtsust.

Tulĺ kätte hummok. Terve huuv olĺ täüs teki päälüsrõiva räbälit, vatituustõ ja verevit nõvvokogoaigsit kümneruubliisi rahapaprit!

VALPRI LIINA

Latsilõ

Vastussõq saatkõq Tartu 48, Võro liin 65609 Uma Leht vai info@umaleht.ee.

Manoq kirotagõq uma nimi, vannus, aadrõś ja telehvoninummõŕ. Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit latsiraamatit vai kasette ja Uma Lehe klepse.

Mineväkõrdsõ ülesandõ ärtegemises tulĺ tühju kastõ sisse sõnnu vällä märki. Kokko saiva lausõ.

Avvuhinna saa **Soe Ragnar** Krabi põhikoolist.

Täüdäq ristsõna! Vastussõs tulõ üts kodomassin, midä koton vähämbält kõrra nädälin pruugitas. Saadaq vastus ärq ildampa 6. urbõkuu pääväs!

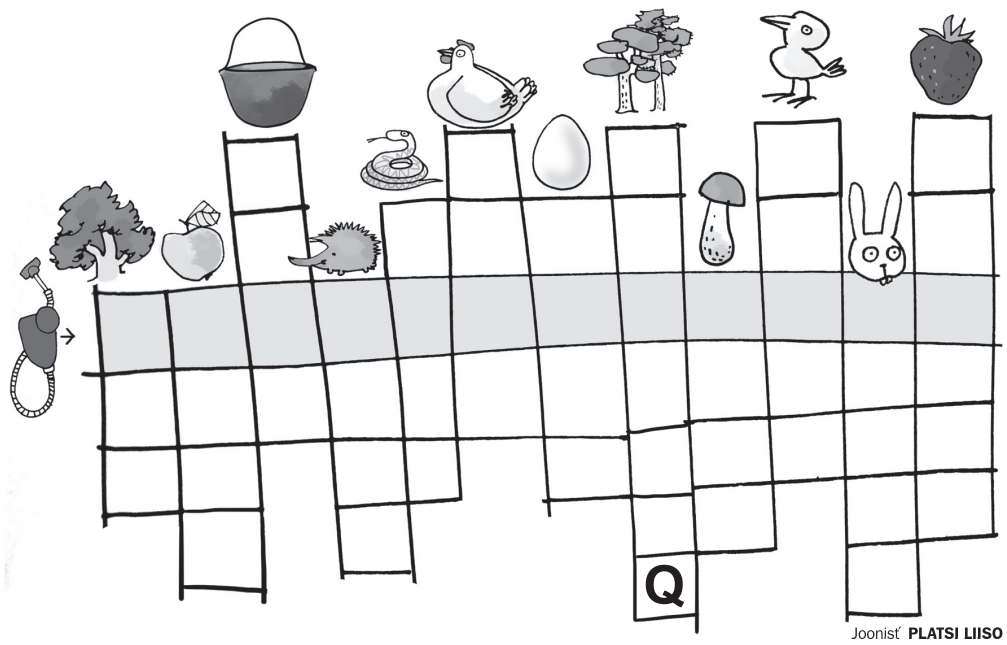

Joonisť PLATSI LIISO